گۆرانی فۆلكلۆری چی یە؟

■ووریا ئەحمەد■

گۆرانی « فۆلكلۆری » بریتیە لە هەڵبەستێك ئاوازی بۆ دانرابێ ، بەڵام نە هەڵبەستەكە دەزانین كێ داینا وەو نە ئاوازەكەیش، لەناو كۆمەڵێكی نەخوێندەواردا سەری هەڵداوەو لەسەر دەمێكی كۆندا ئەم گۆرانیە بەردەوام بەكار هاتووە ، لێرەدا مەبەستم ئەوەیە كە بۆ ماوەیەكی زۆر « گوتراوە » ئەو ماوەیەش بریتیە لەچەن چەرخێكی دوا بەدوای یەك .

بەم جۆرە گۆرانی « فۆلكلۆری » جیاوازی هەیە لەگەڵ گۆرانی « میللی » دا ، چونكە گۆرانی « میللی » خاوەنی هەڵبەستێكی ئەدەبی تەواوە .

هەرچەندە ئێمە ئەسڵی ئەم هەڵبەستو ئاوازەش گەلێ جار نازانین بە هەموو وردەكاریەكەوە لەبەر ئەوەی گۆرانی « میللی » لەناو كۆمەڵێكی نەخوێندەواردا سەری هەڵداوەو كۆمەڵی واش زۆر گوێ ناداتە ناوی ئاواز دانەر یاخود شاعیر. نابێ ئەوەشمان لەبیر بچێت كە لە واقعی ژیانیی ڕۆژانەماندا ناتوانین سنوورێكی جیا كەرەوەی تەواو دابنێین لە نێوان گۆرانی « فۆلكلۆری »و گۆرانی « میللیدا » . چونكە هەر بە عەقل دیارە ، زۆر گۆرانی هەیە ئێمە بە « فۆلكلۆری » لە قەڵەم دەدەین بەڵام لەڕاستیدا « میللی »یە .

ئێمە هیچ نووسراوێك یا بەڵگەیەكمان بە دەستەوە نی یە تا بزانین كێ خاوەنی ئاواز یا هەڵبەستەكەیە ، یا لە چ بۆنەیەكدا گوتراوە .

زۆر جار ئەم مەسەلەیە ئاڵۆزتر دەبێ بۆ نموونە : ـ هەندێ لە شاعیران لە سەدەی (١٨)ـ هەژدەدا لە ئاوروپا دەستیان كرد بەدانانی هەڵبەستی ڕێكو پێك بۆ ئاوازە فۆلكلۆریەكانو بەم كارەیان لایەنی ئەدەبیی گۆرانییە فۆلكلۆریەكانیان بەرز بووەوە ئەنجامیش ئەم هەڵبەستە تازانە جێگای هەڵبەستە رەسەنەكانیان گرتەوە تاوای لێهات هەڵبەستە فۆلكلۆریەكان بە یەكجاری لەناو چوونو لەبیر چوونەوە ، فۆلكلۆری كوردیش نموونەی لەو بابەتەی تێدایە كە باسم كرد وەك : ـ گۆرانی لەبەر ناڵزی چاو بازان بە ئاوازەكەی كە لەناوچەی كۆیەدا دەگوترێ « گۆرانیەكەش تایبەتە بەو كاتەی بووك دەگاتە بەر دەمی ماڵی زاوا ، كۆمەڵێك برادەرو خزمو ئاسیاوی زاوا دەچنە سەربان یاخود سەر شوێنێك كە بڕوانێتە سەر ئەو دەرگایەی كە بووك لێیەوە دێتە ژوور بۆ ماڵی زاواو، ئەم گۆرانییە دەڵێن بۆ پێشوازی بووكەكە » بە هەڵبەستەكەی « وەفایی » ئەوەی كە باسم كرد بەمنداڵی زۆرم دیتیە لە شاری كۆیەدا .

منیش لەبەر ئەوەی ماوەی چەند ساڵێكە خەریكی كۆكردنەوەی گۆرانی فولكلۆری كوردیم ، وەدوای ئەوەی ئەم

گۆرانیەم لە هەندێ لە پیرەکانی کۆیە گوێ لێبوو ، بـــــەو هەڵبەستەی وەفایی کە دەڵێ :

باشەو بڕوا سەحەر بێ .. باخی گوڵان وەبەر بێ
گەر تۆ مەیلت لەسەر بێ .. کافر ئیسلامی ناوە

گەیشتمە قەناعەتێك کە ئەم گۆرانی‌یە کۆن نی‌یە .. بەڵام لە دانیشتنێکدا لەگەڵ یەکێك لەو پیرە بە ساڵاچوانەی کـــە بەهەلگری گۆرانی کۆن دەناسرێن ئەوەم بۆ ساغ بووەوە کــە وەفاییش هەر وەك شاعیرە ئەوروپاییەکان بەهەمان شـــێوە هەمان ڕێچکەی گرتووەو ئەگەر ئەو پیرە بە ساڵاچووە نەبوایــە ئەوە هەڵبەســـتە ڕەسەنەکە دەفەوتاو لەبــیر دەچووەوە هەڵبەستەکەیش ئەمەیە : ـ

« موژدە بـــە بولبول داهی
فـــەصلی بەهــار ئامـــادە
گوڵ بەهــــەمی ڕەنـگ‌و ڕۆ
دیـــدەنی خەرامــــــادە » .

زۆر جاری وا ڕوودەدات کە بەرهەمە ئەدەبیەکە زیـــاد دەکرێتە سەر ئەسڵە فۆلکلۆریەکـــە ، ئـــەوە بابەتـــە فۆلکلۆریەکەمان لەگەڵ ئەسڵەکەدا بۆ جیا ناکرێتـــەوە ، بۆ ئەمەیش تەنیا ناوی ئاوازدانەرو شاعیر بەس نیە بۆ ئـــەوەی گۆرانی « میللی » بکەین بە « فۆلکلۆری » . « ســـروودی نیشتمانی » هەر چەندە یەکجار کۆنیش بێت هەر لە جەرگەی ئەدەب دەژمێردرێت‌و دەبێ لەلایەن « مێژوو نووســـانی ئەدەبەوە » کۆبکرێتەوەو هەڵبسەنگێندرێ . لەڕاستیدا گۆرانی « فۆلکلۆری » یاخود « میللی » جیاوازیەکی تایبەتی هەیە لەگەڵ مەتەڵ‌و چیرۆك هەربۆیەشە ئەمانە بەشێوەیەکی ئاسانترو زووتر بڵاو دەبنەوە کە ئەمەیشیان ئاوازەکە یارمەتی دەدات. وە دەبێ ئەو ڕاستیەش بزانین : کە [سنووری نیشتمانی‌و ســنووری زمان] زۆر جار نابێتە کۆسپ لەبەردەم بڵاوبوونەوەی ئاوازە فۆلکلوریەکان ، بۆ نموونە گۆرانی « وولاتم نۆرمـــــاندیا »ی ئەڕەنسەیی لەگەڵ ئاوازە فەرنسی‌یە ڕەسەنەکەیدا بەهـــەموو ســەرووی ئەلمانیادا بڵاوبۆتەوە .

لە فۆلکلۆری میللەتی کوردیشماندا زۆر گۆرانی هەن ، کە هەمان گۆرانی بەهەمان ئاواز لە فۆلکلۆری نەتەوەکـــانی دراوسێی کوردا دەبیستین ، وەك عارەب‌و تورك‌و فارس‌و ئازەری ، ئەم گۆرانیانەیش ئەمانەن : ـ

١ ــ گۆرانی « کە دەڵێن ئەمرۆ دەشت‌و کێو شینە » کە بەدەنگی خوالێخۆشبوو « مەلا کەریم » گوتراوەو ئاوازەکەی لەلای نەتەوەی عەرەب هەیە وەك لە گۆرانی « قدك المیـــاس یا عمری »دا بۆمان دەردەکەوێ .

٢ ــ گۆرانی «کاڤوکێ» کە بەدەنگی هونەرمەندی گۆرانی بێژ « حسن جزراوی »، گووتراوە، هەمان ئاواز لەلای میللەتی تورك دووبارە دەبێتەوە وەك لە گۆرانی «هەلەیار زالم یار»د بەدەنگی «سێلدا» . وە لەم بابەتە ئاوازو گۆرانیانە نموونەی یەکجار زۆرمان هەن ئـەم جۆرە گۆرانیـــانەیش هەر میللەتەو نەتەوەیەك بەرگری لێ دەکات‌و بەگۆرانیەکی فۆلکلۆری ڕەسەنی خۆی دەزانێت . بەڵام لەبـــەر دوا کەوتوویی میللەتی ئێمەی کورد لەم بوارەداولەبـەر هـــەبوونی بارێکی گونجاو هـــەمو

جۆرە مەرجێـــك لەلای میللـــەتانی دراوسێی کورد، ئەگەر ئاوازەکان کوردیی ڕەسەنیش بن کە ئەوان تۆماریان کردو کران بە نۆتەو خرانە نێو ئەرشیف ئەوە ئەوان دەستی خۆیان پێش دەخەن‌و ئەوەی دوا ڕۆژیشمان کە ئێمە هیچ بەلگەیەکی بۆ بەجێ نەهێلین دەبێ چۆن بۆی بکرێ بەرگری لەم مافـــەی

خۆی بکاتو دەم هەڵ بێنێتەوەو بڵێ ئەو ئاوازانە فۆلکلۆری کوردین؟ .. بۆیە پێویستە بڵێم کادرو هونەرمەندی کورد چەند پەلە بکەن لە کۆکردنەوەو شیکردنەوەی گۆرانی فۆلکلۆری کوردیو ساغ کردنەوەیاندا ئەوە درەنگەو زوو نییە چونکە ئێمرو کاتی ئەوە هاتووە هونەرمەندانی کورد ئەم ئەرکە پیرۆزە جێ بەجێ بکەن .

■ نەتەوەکانی تر چییان کردووە بۆ پاراستنی گۆرانی فۆلکلۆری خۆیان؟

هەر دوو مۆسیقاری «هەنگاری» «کۆدای»و «بارتۆك» لە ساڵەکانی زووی ئەم چەرخەدا واتە لە ساڵی «١٩٠٠»ی ز بەدواوە، دەستیان کردووە بەگەڕان بەدوای مۆسیقاو گۆرانییە فۆلکلوریەکانی خۆیانو کۆیان کردوونەتەوە، تاوەکو ئەمڕۆش گەڕۆکە هەنگاریەکان لەم کارەیان بەردەوامنو بە هیوای دۆزینەوەی زۆرترین ئاوازو گۆرانین ، کە دوو گەڕۆکەکەی یەکەمجار بەتەواوەتی دەستیان نەکەوتووە . ئەمە لەلایەکو، لەلایەکی تریشەوە لەبەر دۆزینەوەی ڕێوشوێنی ئەو تۆ کە پرۆگرامێکی ڕێکو پێکی هەبێت بۆ ئەوەی بتوانرێت ئامانجی زیاتری لێ وەدەست کەوێت ..

ئەو کەسەی یاخود ئەو کادرەی ئاوازو گۆرانی ی فۆلکلۆری کۆدەکاتەوە پێویستە ئاگاداریی تەواوی لە کەسانی پێش خۆی هەبێت، بۆ ئەوەی بزانێ چ گۆرانیو ئاوازێکی فۆلکلۆری کۆکراوەتەو نووسراوەتەوە تاوەکوو جارێکی تر کۆی نەکاتەوەو بەڵکوو خۆی بەشتێکی کۆنەکراوەوە خەریك بکات .

ئاوازە فۆلکلۆریەکان لە هەنگاوە یەك بەدوای یەکەکانی مۆسیقا لە ئەوروپادا وەتاوەکوو ئەمڕۆش سەرچاوەیەکی دەوڵەمەندن بۆ مۆسیقارەکان بۆ سوود وەرگرتن لە ڕتمەکانو ئاوازەکانیو تێکەڵ کردنیان لەگەڵ ئاوازەکانی خۆیاندا «ئەمە دوای ئەوەی ئاوازو گۆرانییە فۆلکلۆریەکان کران بە نۆتەو بوون بە ئەرشیف» ئەوجا مۆسیقارەکان کاری مۆسیقایی پێشکەوتوویان لەسەر بیناکردن بۆ ئەوەی مۆسیقاو گۆرانییەکانیان تامو مۆرکێکی نەتەوەیی بە ئاشکرا پێوە دیاربێتو هەر هونەرمەندێ بەگوێرەی تواناو ڵیمەتیو زاناییو زیرەکی خۆی مامڵەتی لەگەڵ بابەتە فۆلکلۆریەکاندا دەکرد .

زۆر لە مۆسیقارە بێگانەکان کەڵکیان لە ئاوازو گۆرانییە فۆلکلۆریەکان وەگرتووە بۆ ئەوەی تامە نەتەوەییەکە بلکێنن بە مۆسیقای خۆیانەوە؛ «وەك» شوبەرتی نەمساویو، کورساکۆفی ڕووسی، سەمتانای چیکی . وە لەسەدەی بیستەمیشدا کارەکە زیاتر ڕوون بوەوەو پێشکەوتو ڕێگای تازە هاتە کایەوە بۆ پەیوەندی بەینی ئاوازدانانو مۆسیقای فۆلکلۆری . لەگەڵ پێویستی لایەنی هونەری بۆ کاری ئاوازدانان لە سەدەی بیستەمدا، پێویستی لایەنی بیرو هۆشیش هاتە کایەوەو هونەرمەندانی مۆسیقا وەك «خاچادۆریان»و «ئەمیرۆف» لە یەکیەتی سۆڤیەتو «کرشوین»ی ئەمریکایی کە توانی مۆسیقای ڕەسەنی زنجە ڕەشەکان بکاتە بناغە بۆکارە ئورکستراڵییەکان ئەمانەو زۆرانی تر توانیان سوود لە فۆلکلۆر وەربگرنو بیکەنە بەردی بناغەی کارە هونەریەکانیان . بەڵکو لە ڕێگەی فۆلکلۆریشەوە زیاتر توانیان جێ پێی خۆیان قایمتر بکەن . لەهەمان کاتیشدا هەردوو مۆسیقارە «هەنگاری»یەکە «کۆدای»و «بارتۆك» بوون بە پیشەوا لە ووردەکاری بنیاتنانی قوتابخانەی هەنگاری نوێ لە مۆسیقا لە ئەنجامی پشت بەستیان بە فۆلکلۆرو کەلەپووری نەتەوایەتیانو توانییان ئەسپی خۆیان لەم مەیدانەدا تاو بدەنو هەنگاوی خێراو سەرکەوتووانە بنێنو بەرەو لوتکەی داهێنانو خوڵقاندنی کاری هونەریی هەمیشە زیندوی پڕ تامو چێژی سەرکەوتوو بچن .

لە کۆتاییدا دەبێ ئەوە بڵێین کە کۆکردنەوەی فۆلکلۆری کوردی هەروا شتێکی سادەو ئاسان نییە، بۆ نموونە : «بارتۆرك»ی مۆسیقاری هەنگاری بەناوبانگ زمانی هەموو میللەتە دراوسێکانی خوێندوەو فێری بووە وەك « زمانی یوغسلافیو عارەبیو ڕۆمانی » چونکە بەڕای ئەو بەبێ ناسینو شارەزایی لە مۆسیقای فۆلکلۆریی میللەتە دراوسێکانیاندا ناتوانێ بەچاکی شارەزای مۆسیقای فۆلکلۆری هەنگاری ببێو بیناسێ ..

هەروەها ژنە مامۆستاو پرۆفیسۆری ئینگلیزی خاتوو « پۆرشۆی ئیلۆنا » ماوەی یەك ساڵو نیو لە گوندێکی میسری ژیاوە ئەوسا توانیویەتی ساڵی ١٩٧٠ پەرتوکێك دەربکات کە بریتی بێت لە هەڵبەستو نۆتە تەنیا دەربارەی گۆرانی فۆلکلۆری زەماوەند لەو گوندەو لە دێهاتەکانی دەوروبەریدا .

سەرچاوەکان :

١ ـ زانیاری فۆلکلۆر ـ تالیف الکسندر کراب « علم الفولکلور » وەرگێرانی بۆ عەرەبی رشدی صالح .

٢ ـ لەگەڵ مۆسیقای عیراقی : هونەرمەند : اسعد محمد علی.

٣ ـ « اصول» ی مۆسیقای فۆلکلۆری : اسعد محمد علی .

٤ ـ چەند ژمارەیەك لە گۆڤاری « القیثارة » .